

بررسی وضعیت سلامت معنوی در کارکنان دانشگاه‌های علوم پزشکی

نام نویسندگان: سکینه مطیرزاده^{۱*}، محمد مهدی محمدی^۲، سید محسن هاشمی^۳

۱- کارشناس بهداشت عمومی و فرهنگی معاونت فرهنگی دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر

matayers@yahoo.com - ۰۷۷۳۳۴۵۰۱۴۱

۲- ارشد تغذیه معاون فرهنگی دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر

۳- ارشد آموزش بهداشت، مدیر امور فرهنگی و فوق برنامه معاونت فرهنگی دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر

Elmoh-hashemi@yahoo.com

چکیده:

مقدمه: سلامت معنوی، یکی از ابعاد مهم سلامت در انسان محسوب می‌شود و به عنوان رویکردی مهم در ارتقای سلامت عمومی در نظر گرفته می‌شود. از آنجاکه از نظر اسلام انسان موجودی دو ساحتی است، بنابراین سلامت وی نیز در چند بعد قابل تصور است و شامل سلامت جسمی، روانی، و دینی می‌شود. لذا عوامل مؤثر بر سلامت کارکنان از دیدگاه اسلام دارای جامعیت است و شامل تأمین نیازهای جسمی، روانی و معنوی می‌شود. لذا هدف از این مطالعه بررسی وضعیت سلامت معنوی در کارکنان دانشگاه‌های علوم پزشکی می‌باشد.

روش جستجو: این مقاله مروری با مراجعه به سایت‌های علمی معتبر و بررسی مقالات انجام شده با موضوعات مرتبط در زمینه وضعیت سلامت معنوی در کارکنان دانشگاه‌های علوم پزشکی به انجام رسیده است.

یافته‌ها: سلامت معنوی تجربه معنوی انسان درد و چشم انداز مختلف است: الف- چشم انداز سلامت مذهبی که بر چگونگی درک افراد از سلامتی در زندگی معنویشان هنگامی که با قدرتی بالاتر ارتباط دارند، متمرکز است، ب- چشم انداز سلامت وجودی که بر نگرانی‌های اجتماعی و روانی افراد متمرکز است. سلامت وجودی در مورد این که چگونه افراد با خود، جامعه یا محیط سازگار میشوند، بحث میکند. طبق نتایج مطالعات، میانگین نمره سلامت مذهبی و وجودی در کارکنان به ترتیب ۵۲/۹۷ و ۴۸/۰۹ بود. در مجموع ۶۱/۴ درصد کارکنان از نمره ی سلامت معنوی خوبی برخوردار بودند. بین سلامت معنوی و سن، سابقه ی خدمت، سابقه ی بیماری های اعصاب و روان، متوسط فعالیت جسمانی، وضعیت مسکن و شرکت در مناسک حج، ارتباط آماری معنی داری مشاهده شد. همچنین طبق مطالعه انجام شده بر تعدادی از کارکنان یکی دیگر از دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور، سلامت معنوی کارکنان ستادی باشد کامی آنها رابطه مثبت و معناداری داشت. ($P=0/0104$ ، $r=0/45$). طبق نتایج دیگر مطالعات در یکی دیگر از دانشگاه‌های علوم پزشکی، بین رهبری معنوی و ابعاد آن یعنی چشم انداز سازمانی ($P=0/006$) ایمان به

کار (P=۰/۰۰۶) عضویت در سازمان (P=۰/۰۰۰) و تعهد سازمانی (P=۰/۰۰۰) با کیفیت زندگی کاری کارکنان آن دانشگاه رابطه معنی دار آماری وجود داشت.

نتیجه گیری: اهمیت سلامت معنوی و نقش آن بر شادکامی به عنوان متغیرهای تأثیرگذار بر وضعیت سلامت کارکنان مورد نظر می باشد؛ بنابراین با برنامه ریزی در زمینه سلامت معنوی و شادکامی می توان باعث افزایش رضایت مندی شغلی، تعهد و بهره وری سازمانی گردید. تبیین واضح رسالت و چشم انداز سازمان برای کارکنان، نظرسنجی از کارکنان درباره ارزش های سازمان و تلاش برای توجه به سلامت روحی و شرایط زندگی کارکنان می تواند به پذیرش اهداف و ارزش های سازمانی از سوی کارکنان منجر شود.

کلمات کلیدی: سلامت معنوی، کارکنان، علوم پزشکی

مقدمه:

قرآن کریم در آیه ی ۵۰ سوره ی اسراء، انسان را اشرف مخلوقات خداوند متعال یاد کرده است. (۱) انسان موجودی چند بُعدی و پیچیده است که برای شناخت وی، باید بُعدهای وجودی او را شناخت (۲). منابع مختلف بُعدهای اصلی شناختی، عاطفی، اجتماعی و معنوی را برای انسان قائل شده اند. در سراسر دنیا بُعد معنوی را بخش مهمی از سلامتی، خوب بودن و کیفیت زندگی می دانند. در این میان، بُعد معنوی از مهم ترین بُعدها است که زندگی انسان را با معنی و هدفمند می کند و همچنین، نقش مهمی در سلامتی وی دارد (۱).

امروزه با توجه به اهمیت بعد معنوی سلامت، پیشنهادهایی برای گنجاندن سلامت معنوی به عنوان یکی از ابعاد سلامتی در تعریف سازمان جهانی بهداشت ارائه شده است. (۶) سازمان جهانی بهداشت سامت را به عنوان حالتی از آسودگی جسمی، روانی، اجتماعی تعریف کرده که شامل سه محور جسم، روان و جامعه می شود. سمنان الهام دهقان در واقع سلامت معنوی جدیدترین بعد سلامت می باشد که در کنار ابعاد دیگر سلامتی همچون سلامت جسمی، روانی و سلامت اجتماعی قرار گرفته است. اختلال در سلامت معنوی می تواند سبب آشفتگی های روانی، افسردگی و از دست دادن معنی زندگی شود؛ همچنین می تواند سازگاری با مشکلات و هماهنگی ساختارهای درونی بدن را ارتقا بخشد. (۷)

جایگاه سلامت معنوی در دنیا

امروزه در کشورهای مختلف دنیا و مراکزهای آموزشی، به ویژه پی برده اند و به تأثیر « سلامت معنوی » دانشگاهها، به اهمیت آن در جنبه های گوناگون سلامت اعتراف دارند. اما هر گروهی به تفسیر خود از این واژه می پردازد و برای تأمین سلامت معنوی، راهکارهایی عرضه میکند. آشنایی با این تعریف ها و الگوهایی که برای این بخش از سلامت مطرح میکنند، ما را در تشخیص محدودهی سلامت معنوی و نمایاندن الگویی، با توجه به معیارهای دینی، یاری میکند. دانشگاه تامپسون در کلمبیا، از سویی معنویت را درباره ی روح انسان مطرح میکند و روح را عمیقترین بخش وجودی انسان میدانند که به انسان کمک میکند تا قدرت و امید را به دست آورد؛ و از سوی دیگر سلامت معنوی را به پیدا کردن حس معنا در زندگی مربوط میدانند و معتقد است تأثیر آن در زندگی اجتناب ناپذیر است. سپس اعلام می کند که برخی معنویت را مربوط به دین های سنتی می دانند و برای آن از مسیحیت، هندویسم و بودیسم مثال می آورند. برخی نیز معنویت را به رشد در رابطه ی شخصی با دیگران و صلح با طبیعت می دانند. در ارزیابی از سلامت معنوی، بر داشتن امید، تعهد، ارزش-مداری و بهره مندی از چشم اندازی مثبت در زندگی تأکید می کنند و احساس پوچی، اضطراب، ناامیدی و بی تفاوتی را نشانه یی از فقر معنوی می دانند. از طرفی گروهی از نظریه-

پردازان روشهایی را برای بهبود سلامت معنوی پیشنهاد می کنند؛ که از جمله ی این روشها این ها است: لحظه هایی از زندگی را به سکوت سپری کردن؛ قضاوت نکردن و داشتن ذهنی باز (توسعه یافته)؛ بخشیدن دیگران؛ پرداختن به دعا، تفکر و عبادت؛ و شاد بودن در زندگی. (۳)

هدف از این تحقیق، تعیین سلامت معنوی و شادکامی در کارکنان اداری دانشگاه و بررسی همبستگی بین سلامت معنوی و ابعاد آن، شامل بعد شناختی، بعد عواطف و بعد کنش با شادکامی است تا با تکیه بر دستاوردهای تحقیق و عوامل انگیزشی معنوی و روحی، نشاط و بهره وری در سازمان افزایش گردد.

مواد و روشها: در مطالعه مروری نظامند حاضر، در این منابع جستجو شده است: پایگاه های اطلاعاتی فارسی وانگلیسی شامل SID, PubMed و موتورهای جستجوگر Google, Yahoo این جستجو با استفاده از کلید واژه ها و جملات مرتبط به سلامت، معنویت، کارکنان و دانشگاههای علوم پزشکی صورت گرفته است.

یافته ها: از آن جا که نیروی انسانی یکی از بزرگ ترین منابع و سرمایه های هر سازمانی محسوب می شود که سلامت آن ها در افزایش بهره وری نقش تعیین کننده دارد، بنابراین هرگونه برنامه ریزی و حتی سرمایه گذاری در این بخش که منتهی به حفظ و ارتقاء سطح سلامت کارکنان گردد، می تواند درنهایت منجر به افزایش کارایی شده و با بازگشت سرمای ه هم راه باشد (۴) تمام کشورهای جهان در راستای دست یابی به سلامت، به همه گروه های اجتماع توجه دارند، ولی از میان این گروه ها، اساتید و کارکنان غیرآموزشی دانشگاه های علوم پزشکی از اهمیت خاصی برخوردارند؛ زیرا آنان تربیت کننده آینده سازان جامعه هستند که یکی از منابع انسانی جامعه را تشکیل می دهند و هم چنین در ارتقای بهداشت جامعه و انتقال مفاهیم آن به دیگران و ارائه خدمات بهداشتی درمانی، می توانند نقش اساسی داشته باشند. (۴) کارکنان دانشگاه های علوم پزشکی با استرس های شغلی زیادی مواجه هستند که سلامت روانی و جسمی آنان را به مخاطره می اندازد. در چنین شرایطی سلامت معنوی، منبعی کمک کننده است که با کمک تجربه های معنوی خود، می توانند در حل مسائل، درک ارزش و غنای زندگی باری گیرند. شادکامی کارکنان با رضایت از زندگی، ایمان قلبی به خدا و مشکلات روانشناختی ارتباط معناداری دارد (۶)

به طوری که افزایش نمره هوش معنوی، میزان شادکامی را افزایش می دهد (۶) همچنین تمامی ابعاد سلامت معنوی با شادکامی ارتباط معناداری داشت سمنان دهقان کار صرفنظر از تأمین منابع مالی میتواند برخی از نیازهای اساسی آدمی نظیر تحرک روانی و بدنی، ارتباط اجتماعی، احساسات خود ارزشمندی، اعتماد و توانمندی را ارضا کند، اما هم چنین کار میتواند منبع عمده فشار روانی نیز باشد. با توجه به این که حداقل یک سوم عمر افراد در محیط کاری سپری می شود و از طرفی بسیاری از روابط و مناسبات افراد در طی ساعات کاری شکل می گیرد، بررسی و شناسایی عوامل مؤثر در بروز فشارهای شغلی از جایگاه ویژه ای برخوردار است. بنابراین کار در محیط اداری از جمله مشاغلی است که خطر فرسودگی شغلی در آن وجود دارد. (۵). طبق نتایج مطالعات بیشترین میانگین رهبری معنوی $1/29 \pm 3/22$ مربوط به بعد نوع دوستی و بیشترین میانگین کیفیت مربوط به بعد انگیزه بود. زندگی کاری $0/58 \pm 3/16$ به طور کلی بین رهبری معنوی با کیفیت زندگی رابطه معنی دار آماری وجود داشت. (۲/۰) $P=$ (۸). یافته ها نشان داد که بین سلامت معنوی و شادکامی کارکنان ستادی دانشگاه ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد. به بیان دیگر هر قدر که سلامت معنوی کارکنان ستادی بیشتر باشد، شادکامی آنها نیز بیشتر می شود (به ازای یک واحد تغییر در سلامت معنوی 0/45 تغییر در واحد شادکامی ایجاد خواهد شد). (۶)

هم چنین نتیجه ی مطالعه ها نشان می دهد ارتباط معناداری بین دین و معنویت و خوب بودن و سلامت وجود دارد، برای مثال می توان به مطالعه ایوتزان و همکاران اشاره کرد. آنان با مطالعه بر روی ۲۰۵ مشارکت کننده از ادیان مختلف (۳۲/۲ درصد مسیحی ، ۱۷/۶ درصد مسلمان ، ۱۴/۶ درصد کواکر (شاخه یی از پروتستان) ۱۰/۲ درصد یهودی ، ۹/۳ درصد بودایی و ۱۶/۱ درصد بدون دین مشخص) دریافتند بین دین و معنویت و احساس خوب بودن ارتباط مثبت معناداری وجود دارد (۲)

طبق نتایج دیگر مطالعات در دیگر دانشگاه های علوم پزشکی کشور، میانگین نمره ی سلامت مذهبی و وجودی در کارکنان به ترتیب ۵۲/۹۷ و ۴۸/۰۹ بود. در مجموع ۶۱/۴ درصد کارکنان از نمره ی سلامت معنوی خوبی برخوردار بودند. بین سلامت معنوی و سن، سابقه ی خدمت، سابقه ی بیماری های اعصاب و روان، متوسط فعالیت جسمانی، وضعیت مسکن و شرکت در مناسک حج، ارتباط آماری معنی داری مشاهده شد. (۹)

طبق یافته های پژوهش دیگر ، میانگین (انحراف معیار) نمره سلامت معنوی با توجه به میانگین نمرات کارکنان ۷۷ (۵۷/۰) و میانگین نمره شادکامی در آن ها ۷۵/۵۸ (۵۶/۰) به دست آمد. میانگین نمره سلامت معنوی در زنان به طور معناداری از مردان بالاتر بود ($P=0.01$). سلامت معنوی کارکنان ستادی با شادکامی آن ها رابطه مثبت و معناداری داشت ($P=0.001$, $r=0.45$). (۶)

بحث: استرس بخش بلا فصل زندگی هرنسانی است که به سادگی نمی توان از آن اجتناب کرد و البته چنان که می دانیم، کارکنان نیز روزانه با محرک های استرس زای فراوانی در موقعیت های شغلی روبرو می شوند . بنابراین اگر کارکنان از سلامت روانی کامل برخوردار باشند و از شغل خود احساس خشنودی نمایند به خودی خود مسولیت خویش را با دقت بیشتری به انجام رسانده و باعث سلامت روانی هرچه بیشتر کارکنان می شوند و این، امکان دستیابی به حداکثر کارایی در سازمان را موجب می شود. (۵). محققان اعتقاد دارند که اگر سازمان بخواهد با برخورداری از رسالتی روشن، راهبردی مطلوب، ساختارهای سازمانی کارآمد و طراحی شغل مناسب، به طور کامل به اهداف خود نایل گردد، نیازمند نیروی انسانی کارآمد و متعهد میباشد (۵). نتایج تنش شغلی تنها محدود به محیط کار نمی باشد و به سایر جنبه های زندگی نیز سرایت خواهد نمود. (۷). اکثر مدیران پزشکی (۵۴٪) معتقدند که سلامت / معنویت برای آموزش در دانشگاه مهم است. با این حال، تحقیق کمی در مورد آموزش سلامت / معنویت در رشته های پزشکی انجام گرفته است. (۱۰)

معنوی و شادکامی از میان متغیرهای سن، جنس، سابقه خدمت، سطح تحصیلات، تنها متغیر جنس با میانگین نمره سلامت معنوی ارتباط معناداری داشت و زنان نمره سامت معنوی بالاتری را نسبت به مردان کسب نموده بودند. (۶). از جمله محدودیت های این مطالعه آن می باشد که فقط در کارکنان اداری تعداد اندکی از دانشگاه های علوم پزشکی کشور تحقیقات صورت گرفته است بنابراین پژوهش های آینده بهتر است در دانشگاه های دیگر کشور نیز انجام شود تا بتوان نتایج مشترک را تعمیم داد.

نتیجه گیری

سلامت معنوی مانند چتری همه ابعاد سامت را در بر می گیرد و کسانی که از سطح سامت معنوی بالایی برخوردار هستند به خوبی می توانند در پیشگیری بیماری های جسمی، روانی و اجتماعی موفق باشند. تأثیر دو جانبه سامت معنوی و شادکامی بر سلامت کلی و بر روی یکدیگر، از دیگر موضوعات حائز اهمیت در مباحث سلامت می باشد؛ بنابراین با بررسی وضعیت شادکامی و سلامت معنوی و تأثیر متقابل آن ها بر یکدیگر، روش های افزایش این دو مقوله نیز می تواند بررسی گردد. در این زمینه ضروری است روانشناسان و جامعه شناسان نقاط قوت و ضعف شادکامی و سلامت معنوی را مورد بررسی قرار دهند. از آنجایی که بعد عواطف

سامت معنوی بالاترین میزان همبستگی را با شادکامی دارد، می توان با برگزاری مناسک دینی و مراسم مذهبی و مراسم های نشاط آور در سازمان ها، به بالا بردن سلامت معنوی و احساس شادکامی در کارکنان کمک نمود. همچنین در بدو ورود کارکنان به دانشگاه، با شرکت کردن در کارگاه های آموزشی سلامت معنوی و راه های افزایش شادکامی، می توانند آمادگی لازم برای ورود به محل کار را کسب نمایند. این امر با تقویت عوامل انگیزشی معنوی و روحی باعث افزایش نشاط و بهره وری در سازمان ها خواهد شد. در پایان، انجام تحقیقات کمی و کیفی در زمینه بررسی سلامت معنوی و شادکامی و راه های افزایش این دو مقوله و ارتباط دو طرفه آن ها بر سلامت پیشنهاد می گردد.

منابع:

- ۱- آتش زاده شوریده، فروزان؛ عبدالجباری، مرتضی؛ مرضیه، کرمخانی؛ معصومه، شکری خوبستانی؛ پیشگوی، سید امیرحسین. رابطه ی بین سلامت معنوی پرستاران با رفتارهای مراقبتی آنان، مجله ی پژوهش در دین و سلامت ۱۳۹۵؛ ۳(۱): ۵-۱۷
- ۲- آتش زاده شوریده، فروزان؛ مرضیه، کرمخانی؛ معصومه، شکری خوبستانی؛ عبدالجباری، مرتضی؛ مهدی، فانی. جستجوی مفهوم سلامت معنوی و شاخص های انسان در ادیان و آیین های مختلف، مجله ی پژوهش در دین و سلامت دوره ۲، شماره ۴، پاییز ۱۳۹۵، صفحه های ۶۳ تا ۷۱
- ۳- نخعی مقدم، مسعود؛ فانی، مهدی. نگاهی به مفهوم سلامت معنوی در گزاره های نهج البلاغه، مجله ی پژوهش در دین و سلامت، دوره ۲، شماره ۲، بهار ۱۳۹۵، صفحه های ۵۹ تا ۶۵
- ۴- مداح، شاهپور؛ بهنام، بهناز؛ قربانی، راهب؛ حاجی آقاجانی، سعید؛ صابریان، معصومه. بررسی وضعیت سلامت روانی کارکنان دانشگاه علوم پزشکی سمنان. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی سمنان، جلد ۸، شماره ۲، زمستان ۱۳۸۵
- ۵- طباطبائی نسب، سید عباداله؛ محمودی، اعظم. ارتباط بین سلامت روان و فرسودگی شغلی کارکنان ستادی و معاونت های دانشگاه علوم پزشکی یاسوج، مجله ارمنان دانش دوره ۲۰ - شماره ۵ - مرداد ۱۳۹۴ (شماره پی در پی ۱۰۰)
- ۶- دهقانی، الهام؛ نجات، سحرناز؛ یاسری، مهدی. همبستگی سلامت معنوی و شادکامی در کارکنان اداری دانشگاه علوم پزشکی سمنان، دین و سلامت، سال سوم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۴
- ۷- عصارودی، عبدالقادر؛ جلیلود، محمدرضا؛ عودی، داوود؛ اکبری، آرشن. ارتباط سلامت معنوی و رضایت از زندگی در کارکنان پرستاری بیمارستان شهید هاشمی نژاد مشهد مراقبت های نوین، فصلنامه علمی-پژوهشی دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی بیرجند ۱۳۹۱؛ ۹(۲): ۱۵۶-۱۶۲
- ۸- شجاعی، پریرسا؛ خزایی، فرهاد. رابطه رهبری معنوی با کیفیت زندگی کاری کارکنان دانشکده های دانشگاه علوم پزشکی قزوین مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی قزوین، سال شانزدهم، شماره ۴ (پی در پی ۶۵)، زمستان / ۱۳۹۱
- ۹- رحمتی نجارکلانی، فاطمه؛ حقیقی، مرتضی؛ اکبر، بابایی؛ حیدرآبادی؛ انصاریان، احمد؛ مصری، مهدی. بررسی وضعیت سلامت معنوی در کارکنان دانشگاه علوم پزشکی